

دانشکده اصول الدین
USUL AL DEEN COLLEGE

دانشکده اصول الدین - قم
گروه فقه مقارن و حقوق عمومی اسلامی
پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان

**حق زن بر هدایت و مدیریت جامعه اسلامی
از دیدگاه فقه امامیه**

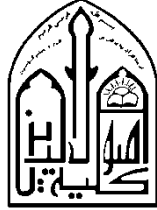
استاد راهنما

حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمود یوسفوند

نگارش

مهتاب رستم زاده

زمستان ۱۳۹۷ ش

دانشکده اصول الدین
USUL AL DEEN COLLEGE

کلیه اصول الدین - قم

قسم الفقه المقارن و الحقوق العمومی الاسلامی

رسالة ماجستير

حق المرأة على هداية و ادارة و

ادارة المجتمع الاسلامی فی وجهة نظر

الفقه الامامیه

استاذ المشرف

الدكتور محمود يوسفوند

اعداد

مهتاب رستم زاده

شتا ۱۴۳۸ ق

﴿رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾^۱

تقدیم

این نگاشته ناچیز و بی مقدار را در ابتدا به پیشگاه مقدس باب العلم مولا امیرالمؤمنین علی علیه السلام تقدیم می‌نمایم. و از پیشگاهش علم نافع می‌طلبیم.

و بعد

به اولین معلم زندگانیم مادر عزیزتر از جانم که مرا در راه قرآن وقف کرده است.

---

۱. سوره بقره، آیه ۱۲۷.

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ﴾^۱

تقدیر و سپاس

سپاس بی کران آفریدگار بی همتایی را که انوار هدایتش را بر دلها فرو نشاند و پرتو خورشید وحی را به هدایت مان رهنمون ساخت.

سلام و صلوات پروردگار بر ختم کننده رسالت، بهترین انس، که به نور مبین اسلام دلها را زنده کرد و درود و سلام خداوند بر امامان راستین، ستارگان آسمان ولایت، فرزندان خاندان عدالت، اهل بیت عصمت و طهارت که راهنمای ما گردیدند تا از ضلالت برهیم و راه کمال را بیماییم.

به رسم ادب بر خود لازم می دانم از راهنمایی ها و مساعدت های پدران و بی دریغ استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر محمود یوسفوند کمال تشکر و سپاس را داشته باشم.

همچنین از خانواده ام که برای هموار کردن راه تحصیل ام از هیچ تلاشی فروگذار نکردند و همواره مشوقم بودند بسیار سپاسگزارم.

---

۱. سوره اعراف، آیه ۴۳.

چکیده

زنان که نیمی از جمعیت کشور را تشکیل می‌دهند حضور شکوهمند آنان در شکل‌گیری و تداوم نظام جمهوری اسلامی و مشارکت گسترده در عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، علمی، سیاسی و مدیریتی بیانگر فعالیت و تلاش این نیروی عظیم و ارزشمند در بازار کار، تلاش و فعالیت، حداقل برابر با مردان است ولی در مسند مدیریت و تصمیم‌گیری درصد زنان به مراتب کمتر از مردان می‌باشد و در نتیجه سهم زنان در مدیریت‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... قابل مقایسه با سهم مردان نیست در صورتیکه زنان از دیدگاه اسلام از کلیه حقوق انسانی اعم از سیاسی، اجتماعی و فرهنگی به اندازه مردان بهره‌مند می‌باشند. در نظام الهی، مدیریت اسلامی که در آن مبنا و اساس روابط اجتماعی شایسته سالاری با ویژگی‌های الهی می‌باشد. زنان نیز مانند سایر افراد در چنین نظامی باید از مشارکت مدیریتی در عرصه‌های مختلف برخوردار شوند تا جایگاه آنان ارتقاء یابد. این پژوهش با هدف بررسی موضوع، حق زن بر هدایت و مدیریت جامعه اسلامی از دیدگاه فقه پرداخته و نتیجه حاکی از این شد که: بنابراین لازم است توان و استعداد زنان بعنوان نیمی از نیروی انسانی در مدیریت امور جامعه شناخته شده و مورد ارزیابی قرار گیرد. تا در برنامه ریزی‌های کشور مشارکت هر چه بیشتر زنان در امور مختلف همراه با رعایت تساوی در حق استفاده از فرصت‌های شغلی و نظام مدیریتی فراهم گردد.

کلید واژگان: مدیریت، مدیریت زنان، مدیریت زنان در اسلام

فهرست مطالب

۱	فصل اول: کلیات و مفاهیم .....
۲	مقدمه .....
۳	۱-۱. بیان مسئله تحقیق .....
۴	۲-۱. اهمیت و ضرورت مسئله تحقیق .....
۴	۳-۱. پیشینه تحقیق .....
۵	۴-۱. سوال‌های تحقیق .....
۵	۱-۴-۱. سؤال اصلی .....
۵	۲-۴-۱. سؤال‌های فرعی تحقیق .....
۵	۵-۱. فرضیه تحقیق .....
۵	۶-۱. روش تحقیق .....
۶	۷-۱. سازماندهی تحقیق .....
۶	۸-۱. تعریف اصطلاحات و مفاهیم .....
۸	فصل دوم: مبانی نظری تحقیق .....
۹	۱-۲. تساوی مرد و زن در مقام انسانی و امکان رسیدن به کمال .....
۹	۲-۲. اشتراک زن و مرد از نظر اسلام .....
۱۰	۱-۲-۲. بعد انسانی .....
۱۱	۲-۲-۲. بعد بشری .....
۱۲	۳-۲. مجموع تفاوت‌های زن و مرد .....
۱۲	۱-۳-۲. تفاوت‌های جسمانی .....
۱۳	۲-۳-۲. تفاوت روحی و روانی .....
۱۳	۳-۳-۲. تفاوت عاطفی .....
۱۴	۴-۲. نظریه‌های مختلف در مورد تفاوت زن و مرد .....

۱۴.....	۱-۴-۲. نظریه افلاطون.....
۱۵.....	۲-۴-۲. نظریه ارسطو.....
۱۵.....	۳-۴-۲. نظریه کلیو دالسون.....
۱۶.....	۵-۲. موارد تصریح به ذکورت و انوئت در قرآن کریم:.....
۱۷.....	۶-۲. فلسفه و اسرار احکام.....
۱۹.....	۱-۶-۲. فلسفه احکام در قرآن و احادیث.....
۲۲.....	۲-۳. زمام داری زنان.....
۲۲.....	۱-۲-۳. زمام داری زنان در عهد قدیم.....
۲۳.....	۲-۲-۳. زمام داری زنان در عهد جدید.....
۲۳.....	۳-۲-۳. زمام داری زنان در قرآن.....
۲۴.....	۳-۳. پیامبری زنان در قرآن کریم.....
۲۶.....	۴-۳. امامت زن.....
۲۷.....	۵-۳. امام جماعت زن.....

فصل سوم: ظهور اسلام و تاثیر آن بر جایگاه زن ۳۰

۳۱.....	۳-۱. حضور اجتماعی زن در اسلام.....
۳۸.....	۳-۲. بعثت.....
۴۰.....	۴-۲. جایگاه زن در قرآن کریم.....
۴۱.....	۵-۳. نقش حضرت خدیجه <small>علیها السلام</small> در پیشرفت و گسترش اسلام.....
۴۳.....	۳-۴. موقعیت اجتماعی زنان در مدینه.....
۴۴.....	۴-۴. مشارکت بانوان در امور اجتماعی و سیاسی.....
۴۴.....	۱-۴-۴. ادله جواز مشارکت سیاسی و اجتماعی.....
۴۴.....	۱. وجوب امر به معروف و نهی از منکر.....
۴۵.....	۲. لزوم اهتمام ورزی به کار مسلمانان.....
۴۵.....	۳. لزوم تحصیل دانش.....
۴۶.....	۴. سیره معصومین:.....
۵۲.....	۲-۴-۴. نمونه هایی از مشارکت بانوان در امور اجرایی.....
۵۵.....	۵-۴. دنیا حدود و نحوه مشارکت.....

- ۴-۵-۱. تفاوت‌های طبیعی زن و مرد بر اساس نظام احسن خلقت ۵۶
- ۴-۵-۲. نیاز متقابل زن و شوهر ۵۶
- ۴-۵-۳. محوری بودن خانواده و تربیت فرزندان ۵۷
- ۴-۵-۴. توجه به کرامت‌های اخلاقی ۵۸
- ۴-۵-۵. رعایت حدود شرعی ۵۹

فصل چهارم: هدایت و مدیریت جامعه اسلامی و حق زن ۶۱

- ۴-۱. نقش مدیریتی ۶۲
- قضایات ۶۲
- ۴-۲. شرایط قاضی ۶۳
- ۴-۳. دیدگاه فقها درباره شرط مرد بودن در قضایات ۶۴
- ۴-۴. دلایل مخالفین قضایات زن ۶۶
- ۴-۴-۱. قرآن ۶۷
- ۴-۴-۲. روایات ۶۸
- ۴-۴-۳. اجماع ۷۲
- ۴-۴-۴. نقصان عقل زن ۷۲
- ۱-قرآن کریم ۸۰
۲. سنت شریف ۸۲
۳. اجماع ۸۵
۴. وجوه استحسانی ۸۶
۷. مقام افتا و مرجعیت ۸۹
۱. زن و تحصیل علم ۹۳
- ۱-۱. بررسی آیات ۹۴
- ۲-۱. بررسی روایات ۹۴
۲. آموزش زن در عصر پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۹۶
۳. تعلیمات دینی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای زنان ۹۷
۴. زنان معلم و محدث ۹۸
۵. مشهورترین دانشمندان زن از صحابه ۹۹

۶. آموزش زنان در دولت علوی ۱۰۱

۷. نمونه‌ای از زنان مشهور با تحصیلات عالی ۱۰۳

فصل پنجم: نتیجه و پیشنهادها ۱۱۳

نتیجه گیری: ۱۱۴

منابع و مآخذ ۱۱۶

فصل اول

کلیات و مفاهیم

مقدمه

اسلام برای مراعات تفاوت‌های جسمی و روانی مهمی که بین زن و مرد وجود دارد و لازمه نظام احسن آفرینش است، حقوق و وظایف متفاوتی وضع کرده است.

برای رسیدن به سعادت جامعه و افراد، همان طور که نمی‌توان اصل انسانیت و اشتراکات زن و مرد را نادیده گرفت، اختلافات فراوان جسمی و روحی روانی آن دو را نیز نباید فراموش کرد. از نگاه اسلام زن و مرد آن جا که ویژگی هایشان برابرنند، هیچ تفاوت حقوقی و اجتماعی ندارند و آنجا که ویژگی‌های مختلفی دارند منحصراً احکام متفاوتی هم شامل هرکدام از آنها می‌شود. با توجه به اینکه تفاوت‌های قانونی به انسانیت زن و مرد بر نمی‌گردد بلکه به جنسیت آنها مربوط می‌شود.

چگونگی و حدود مشارکت زنان در مدیریت از جمله مسائلی است که همواره مورد توجه قرار گرفته و هر نظام سیاسی و اجتماعی براساس ملاک‌های خود تعریفی از آن ارائه نموده اند که به رغم شعار برابری حقوق زن و مرد هنوز زنان نقش خود را در عرصه مدیریت نیافته اند و این امر معلول متغیرهای گوناگونی از جمله عوامل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است. مطالعه تاریخ نشان می‌دهد که زنان به دلیل تحقیرهای روانی که در طول تاریخ با آن مواجه بوده اند وضعیت حضورشان در مدیریت عرصه‌های مختلف جامعه مبتنی بر فرهنگ مردسالارانه بوده است که متأسفانه هنوز هم یکی از موانع اصلی مشارکت زنان در روند تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، سازماندهی نظارت و کنترل سازمان‌ها می‌باشد. باید گفت در اسلام خطابه‌های قرآنی و روایت و دلیل عقلی که بتوان بر مبنای آن حق مالکیت و مشارکت در مدیریت عرصه‌های مختلف جامعه را خاص مردان دانست یا زنان از آن منع شده باشند وجود ندارد و ریاست و حکومت زن و مرد با معیارها و ملاک‌های دین مشروعیت دارد، به همین دلیل می‌توان ضرورت و اهمیت موضوع تحقیق را دریافت، زیرا در پرتو نتایج این تحقیق است که می‌توان به شناخت دقیق میزان نقش مدیریتی زنان در سازمان‌های مختلف اجتماع واقف گردید و رسالت آنان را در عرصه‌های تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، سازماندهی، نظارت و کنترل دریافت.

۱-۱. بیان مسئله تحقیق

حقوق اجتماعی در معنای وسیع آن، به یک سلسله حقوقی اطلاق می‌شود که برای رفع تبعیض‌های اجتماعی و اقتصادی، برای فرد شناخته شده است؛ تبعیض‌هایی که ناشی از شرایط اقتصادی و اجتماعی حاکم بر جامعه و محیطی است که فرد در آن زندگی می‌کند. حقوق اجتماعی در معنای فوق، شامل حقوق: سیاسی، عمومی و آزادی در فعالیتهای گوناگون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که هر فرد به عنوان عضوی از جامعه، حق دارد در سرنوشت اجتماعی خویش دخالت کند، در اداره قوای عمومی جامعه و ارکان اقتصادی، فرهنگی و سیاسی آن مشارکت نماید و حقوق و آزادیهای مشروع خود را در صحنه اجتماع اعمال کند.

حقوق اجتماعی زن در موسع‌ترین تعبیر، به آزادی‌ها، توانایی‌ها، مصونیت‌ها و مطالباتی گفته می‌شود که جامعه آن را برای رشد و اعتلای فرد، لازم و ضروری می‌شمرد و آنها را تضمین می‌کند؛ بدین سان که قانون اساسی بسیاری از آنها را به عنوان حقوق ملت در برابر دولت می‌شناسد و دولت را به اجرای آن ملزم و مکلف می‌کند. هر فردی به عنوان یک انسان و عضوی از جامعه بشری، یکسری حقوق و مزایای اساسی - مانند حق حیات و حق آزادی - دارد که بدون آن، زندگی و حیات اجتماعی وی ممکن نیست. این حقوق که از آن به حقوق طبیعی و ذاتی تعبیر می‌شود، لازمه زندگی اجتماعی و شخصیت انسانی هر فرد می‌باشد. همچنین، انسان دارای یکسری حقوق شخصی و خانوادگی - مانند حق تابعیت، حق ازدواج و داشتن فرزند - است، که از آن به احوال شخصیه تعبیر می‌شود. علاوه بر اینها، انسان در جامعه نیز یکسری حقوق و مزایایی دارد که فرد آن را در متن اجتماع و در ارتباط با دیگران اجرا می‌کند، به طوری که نحوه اعمال این حقوق با سرنوشت سایر افراد و مصالح جامعه ارتباط تنگاتنگی دارد. بر این اساس اگر حقوق اجتماعی زن رعایت شود و جامعه در این راستا این حق را در مورد زن رعایت کند. زن می‌تواند در مدیریت جامعه اسلامی نقش بسزایی را ایفا کند. مثلاً در مورد آزادی و مشارکت‌های سیاسی اگر زن در انزوای خانه بیرون بیاید و جامعه به مشارکت‌ها و برنامه‌های وی اعتلا ببخشد و به عنوان یک ارزش بنگرد. قطعاً زن نیز با توانایی‌های خویش می‌تواند در سوق دادن جامعه به سوی تعالی، مؤثر واقع شود. ما در این پژوهش برآنیم زن و مرد که در هدف آفرینش یکسان هستند، چگونه در حوزه فعالیت‌های اجتماعی باهم اختلاف فقهی دارند. که در این پایان نامه با توجه به چالش‌های موجود و اختلافات میان علما و نیز قوانین در خصوص پیامبری، امامت، امام جماعت، قضاوت، مرجعیت، ریاست جمهوری و تدریس و

تحصیل زن وجود داشته محقق حوزه تحقیق را در این مباحث متمرکز نموده است. وگرنه زنان در جمهوری اسلامی ایران در منصب‌های نمایندگی مجلس و... حضور داشته و هیچ فقهی فتوایی به حرمت جنس مشاغل را صادر نفرموده است.

۱-۲. اهمیت و ضرورت مسئله تحقیق

از آنجا که امروزه حقوق فردی و اجتماعی زن در جوامع اسلامی مطرح است و جوامع به سوی این موضوع هستند که آیا مانند جوامع اروپایی، به حقوق اجتماعی زن به عنوان یک ارزش بنگرند یا نه مورد ارزیابی و سوال برانگیز است. و آیا اینکه حقوق اجتماعی زن تا چه اندازه می‌تواند در هدایت و مدیریت یک جامعه اسلامی نقش داشته باشد. ضرورت هر چه بیشتر این پژوهش را به وجود آورد.

۱-۳. پیشینه تحقیق

در مورد موضوع حقوق اجتماعی زنان در هدایت و مدیریت جامعه اسلامی به طور جداگانه شاهدانجام برخی پروژه می‌باشیم، اما با اهداف ما کاملاً متفاوت هستند بسیار فراتر و دقیق تر و موشکافانه ابعاد آنرا به خصوص در زوایایی که تاکنون کار نشده بررسی می‌کنیم. اما در موارد مشابه تحقیقات پراکنده- ای که بیشتر به صورت مقالات حقوقی و پایان نامه می‌باشند به شرح ذیل صورت گرفته است.

۱- حکیمی، محمد، دفاع از حقوق زن، چاپ سوم، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی. (۱۳۸۲).

۲- عظیمی، زهرا، نگاهی به حقوق زن در اسلام، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی، (۱۳۸۶).

۳- قربانیان، ناصر، باز پژوهشی حقوق زن، تهران: انتشارات روز نو، ۱۳۸۴.

۴- کاظم زاده، علی، تفاوت حقوقی زن و مرد در نظام حقوقی ایران، تهران: نشر میزان. ۱۳۸۶.

پایان‌نامه‌ها

۱- احمدپور، حکیمه، مقایسه میزان آگاهی زنان و مردان از حقوق شهروندی و عوامل اجتماعی مرتبط با آن، پایان نامه کارشناسی ارشد، با راهنمایی دکتر سعیده گروسی، بهمن ماه ۱۳۹۱. دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۲- پیروز، علی‌آقا، بررسی فقهی مدیریت بانوان با تأکید بر دیدگاه امام خمینی علیه السلام، رساله دکتری با

راهنمایی دکتر آیت الله عباسعلی روحانی، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی. مهر ۱۳۹۲.

مقالات

-سعیدی، پرویز، جایگاه و نقش دانشگاه آزاد اسلامی در امور فرهنگی و اجتماعی زنان تحصیل کرده. مجله: مطالعات علوم اجتماعی ایران (دانشگاه آزاد واحد خلیخال)؛ زمستان ۱۳۸۵ - شماره ۱۱ - قیوم زاده، محمود، حقوق اجتماعی و مشارکت سیاسی زنان از دیدگاه اسلام، فصلنامه علمی- پژوهشی، سال سوم، شماره ۱۲ پاییز ۱۳۸۷.

-کاشف الغطاء، فاطمه، جایگاه و حقوق سیاسی زنان در نظام اسلامی از دیدگاه امام خمینی، فصلنامه‌ای در عرصه مطالعات زنان و خانواده، شماره ۶ دوره سوم. ۱۳۸۹.

۴-۱. سوال‌های تحقیق

۱-۴-۱. سؤال اصلی

در حوزه فعالیت‌های اجتماعی و مدیریتی زن و مرد چه اختلاف‌های فقهی وجود دارد؟

۲-۴-۱. سؤال‌های فرعی تحقیق

فلسفه و حکمت تفاوت احکام زن و مرد چیست؟

از منظر فقهی چگونه زن توانایی مرجعیت و قضاوت را دارد؟

علت آنکه زن نمی‌تواند پیامبر یا امام شود چیست؟

۵-۱. فرضیه تحقیق

۱. به نظر می‌رسد آنچه از خلال این بررسی معلوم گردید آنست که برخی تفاوت‌های موجود در اختلاف احکام فقهی زن و مرد در حوزه اجتماعی و مدیریتی هرگز مبتنی بر تفاوت ارزش ذاتی جنسیت آنها نبوده بلکه این تفاوت‌ها ناشی از وجود خصوصیات عارضی و مقطعی بوده است.

۲. به نظر می‌رسد تفاوت احکام فقهی زن و مرد را می‌توان در روحیات ذاتی و ویژگی‌های جسمانی آنها جستجو کرد.

۳. به نظر می‌رسد احکام فقهی در مورد زنان و مردان راهگشایی مشکلات زنان در جامعه شده

است

۶-۱. روش تحقیق

ابزار گردآوری اطلاعات با توجه به نوع تحقیق به روش کتابخانه‌ای خواهد بود و بر اساس آن با

مراجعه به منابع و ماخذ علمی شامل کتاب، مجله ها، نشریات و... همچنین پایگاه‌های اینترنتی حاوی تحقیقات و مقالات علمی معتبر مورد نیاز تحقیق گردآوری خواهد شد. برای جمع آوری اطلاعات از ابزار فیش و تکنیک فیش برداری استفاده خواهد شد و در مرحله‌ی آخر به تدوین و تنظیم پایان نامه پرداخته خواهد شد.

۱-۷. سازماندهی تحقیق

تحقیق حاضر با موضوع «اختلاف احکام فقهی زن و مرد در حوزه فعالیت‌های اجتماعی» از پنج فصل تشکیل یافته: فصل اول: کلیات تحقیق-فصل دوم: مبانی نظری و مفهوم شناسی-فصل سوم: ظهور اسلام و تاثیر آن بر جایگاه زن-فصل چهارم: حقوق اجتماعی زن و مدیریت جامعه اسلامی-فصل پنجم: نتیجه گیری و منابع

۱-۸. تعریف اصطلاحات و مفاهیم

-مفهوم حق:

جمع آن، حقوق است که گاهی با مفهوم اسم جمعی و معادل قانون و گاهی به معنای جمع «حق» که مورد بحث است، به کار می‌رود.^۱

حق از نظر لغوی

حق در لغت در معانی مختلفی به کار می‌رود. اما در هر کدام از آنها معنای «ثبوت» نهفته است. معانی حق در لغت عبارت اند از: ایجادکننده چیزی براساس حکمت؛ کارهایی که براساس حکمت انجام می‌شود؛ عقیده مطابق حقیقت و یا مطابق (به فتح باء) یک عقیده درست؛ فعل و یا قولی که به حسب و مقدار نیاز و مطابق زمان انجام می‌گیرد.^۲

حق در اصطلاح

در فقه شیعه تعاریف متعددی از «حق» ارائه شده است: گاهی حق به معنای عام به کار می‌رود. در این صورت شامل همه مجعولات تأسیسی و امضایی شارع می‌شود. حق به موجب این تعریف، از موضوع این مقاله بیرون است.^۳

۱. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بی‌چاپ، موسسه الوفاء، بیروت، ۱۴۰۳ق

۲. حلی (محقق)، جعفر بن حسن، شرایع الاسلام، بی‌چاپ، مکتبه علمیه الاسلامیه، تهران، ص ۲۹۷

۳. سبحانی، جعفر، الموجز فی اصول الفقه، بی‌چاپ، موسسه امام صادق(ع)، بی‌نا، ۱۳۸۷ش.

مفهوم مدیریت

فرآیند بکارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی در برنامه ریزی، سازماندهی، بسیج منابع، هدایت و کنترل است که برای دستیابی به اهداف سازمانی و براساس نظام ارزشی مورد قبول صورت گیرد.^۱

مفهوم فقه

فقه در لغت به معنی فهم است^۲ اما فهم عمیق، منابع فقه از نظر شیعه چهارتاست:

قرآن: بدون شک قرآن مجید اولین منبع احکام و مقررات اسلام است.

سنت: یعنی گفتار یا کردار یا تأیید معصوم علیه السلام

اجماع: یعنی اتفاق آراء علمای مسلمین در یک مسئله

عقل: حجیت عقل از نظر شیعه به این معنی است که اگر در موردی عقل یک حکم قطعی داشت،

آن حکم به حکم اینکه قطعی و یقینی است حجت است.^۳

مفهوم فقه در اصطلاح (الفقه فی الاصطلاح هو العلم بالأحكام الشرعية عن أدلتها التفصیلیة)

فقه (در اصطلاح) عبارت است از علم به احکام شرعی فرعی که از دلیل‌های تفصیل به دست

می‌آید.^۴

۱ رضائیان، علی، اصول مدیریت، سمت، ۱۳۶۹، ص ۹۸.

۲ سعدی، ابو جیب، القاموس الفقہی لغه و اصطلاحا، چاپ دوم، دارالفکر، دمشق، ۱۴۰۸ق. ص ۴۶

۳ مطهری، مرتضی، کلیات علوم اسلامی (اصول فقه، فقه)، چاپ سی و یکم، انتشارات صدرا، قم، ۱۳۸۷، ص ۲۳-۱۷

۴ مدیر شانه چی، کاظم، تاریخ فقه مذاهب اسلامی، چاپ دوم، موسسه بوستان کتاب، قم، ۱۳۹۱، ص ۱۸

فصل دوم

مبانی نظری تحقیق

۲-۱. تساوی مرد و زن در مقام انسانی و امکان رسیدن به کمال

اسلام اولین مکتبی است که قائل به تساوی حقوق زن و مرد در استقلال، حق مالکیت و سرشت انسانی شده و نخستین منادی بزرگ آزادی زن است. اسلام در گام نخست، آفرینش زن را از نشانه‌های خداوند سبحان معرفی می‌کند؛ او را مانند یک گوهر می‌داند؛ شأن و منزلت او را فراتر و فروتر نمی‌داند؛ ملاک و برتری انسان را در علم و تقوا می‌داند؛ رفتار ناشایست اعراب را در زنده به گور کردن دختران بی گناه نکوهش می‌کند و با طرح سوال به کدامین گناه کشته شد. نفس لوامه آن هارا به عرصه داوری می‌کشاند و آن هارا به جنایتشان آگاه می‌سازد.^۱

خداوند به پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دختر اعطا می‌کند و او را کوثر می‌نامد و سرزنش کنندگان را جاهل و ابتر می‌خواند:

﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ* فَصَلِّ لِرَبِّكَ* وَأَنْحَرْ* إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ﴾؛^۲

«ای پیامبر ما تو را کوثر بخشیدیم پس تو هم برای خدا به نماز و قربانی پرداز که محققاً دشمن بدگوی تو مقطوع النسل است»

هرکجا مردان بزرگ را ستایش می‌کنند، زنان بزرگ را می‌ستایند، از حضرت آدم و ابراهیم و همسرانشان، از عیسی و موسی و مادرانشان و از فرعون و همسر شایسته‌اش آسیه یاد می‌کنند.^۳

۲-۲. اشتراک زن و مرد از نظر اسلام

اسلام زن و مرد را در دو بعد مختلف انسانی و بشری نگریسته است. بعد انسانی در زن و مرد مشترک و یکسان است ولی در بعد بشری که خواص ناسویی آن هاست باهم اختلاف دارند؛ اختلافی که مکمل ذات به سود آنهاست هم اکنون هریک از این دو بعد را مورد بررسی قرار می‌دهیم:

۱. جعفری، محمدجعفر، *آفرینش و انسان*، بی‌جا، نشر مطبوعات درارتبلیغ اسلامی، تهران، ۱۳۳۴، ص ۱۵۸.

۲. سوره کوثر، آیات ۱-۳.

۳. میرزایی، عزت اله، *زن و حقوق جزا در اسلام*، چاپ اول، ایلاف، شیراز، ۱۳۸۷، ص ۳۵.

۲-۱. بعد انسانی

در این بعد زن و مرد هر دو یک اندازه انسانند، یعنی دارای جنبه خلیفه الهی هستند و در تعیین سرنوشت و انتخاب راه زندگی به سعادت و یا شقاوت و طی تکامل معنوی با هم فرقی ندارند. هر دو به یک اندازه مکلف و در پیشگاه خداوند متعال مسئول هستند. کرامت و منزلت آنان در نزد خداوند همسان است. مگر اینکه تقوای یکی بر دیگری بیشتر باشد، چنانچه خداوند متعال در قرآن میفرماید: ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾؛^۱ همانا گرامی ترین شما در نزد خداوند باتقوا ترین شماست.

و در خطاب: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا﴾ می‌فرماید: همه، چه زن و مرد باید تقوا پیشه کنند و در ایمان به خدا و قبول دعوت پیامبر اکرم ﷺ زن و مرد فرقی ندارند، هر دو به طور یکسان با پیامبر و وحی او بیعت می‌کنند و پیمان رهبری و امامت می‌بندند و هردو مأمور به پیروی و اطاعت هستند. زن نیز مانند مرد دین خود را انتخاب می‌کند و تابع هیچکس نیست. زن نیز همسان با مرد در استفاده از حقوق قانونی خود و استفاده از حق حیات و حفظ شؤون اجتماعی و استفاده از مواهب الهی مساوی است: ﴿وَكُنَّ مِثْلَ الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْمَعْرُوفِ﴾^۲ زنان بر مردان حقوق مشروعی دارند چنانچه مردان نیز بر زنان حقوق مشروعی دارند و هردو برای سیر تکامل الی الله خلق شده اند تا با عبادت که همان تسلیم مطلق شدن در برابر خداست و پیمودن صراط مستقیم که همان دین و نزدیک ترین راه به سعادت است به مقام مثل الهی که در حدیث قدسی «عبدی اطعنی حتی اجعلک مثلی»؛^۳ آی بنده ام مرا اطاعت کن تا تو را همچون خود کنم، به آن اشاره شده است، دست یابند و ثواب و عقاب و جنت و نار برای هردو مساوی است، چنانچه خداوند متعال می‌فرماید:

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾^۴

هر کس - از مرد یا زن - کار شایسته کند و مومن باشد، قطعاً او را با زندگی پاکیزه ای، حیات (حقیقی) بخشیدیم و مسلماً به آنان بهتر از آنچه انجام می‌دادند پاداش خواهیم داد. در این آیه مبارکه که همسانی آثار و رهاوردهای دنیایی عمل زن و مرد مطرح گردیده است یعنی

۱. سوره حجرات، آیه ۱.

۲. سوره بقره، آیه ۲۸۸.

۳. مجلسی محمد باقر، بحار الانوار، ج ۱۰۵، بی چا، مؤسسه الوفاء، بیروت، ۱۴۰۳ق، ص ۱۶۵.

۴. سوره نحل، آیه ۹۷.